

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. Елка Бакалова, доктор на изкуствознанието
(Член-кореспондент на БАН)

ПО КОНКУРСА

за заемане на академичната длъжност

„ПРОФЕСОР ПО БЪЛГАРСКО СРЕДНОВЕКОВНО ИЗКУСТВО”,

шифър 8. 2, Изобразително изкуство (Българско средновековно изкуство) за нуждите на катедра „Изкуствознание“, обявен в Държавен вестник, бр. 77 от 6 октомври 2015,

с кандидат – доц. д-р по изкуствознание

БИСЕРКА ДИМИТРОВА ПЕНКОВА

На обявения от Национална художествена академия единствен явил се кандидат е доцент доктор Бисерка Пенкова, чието научно творчество отдавна следя.

Данни за кандидата:

Бисерка Димитрова Пенкова е родена на 20 април 1955 година. През 1979 г. завършва успешно специалност “Изкуствознание” в Националната художествена академия (тогава Висш институт за изобразителни изкуства „Н. Павлович”). В периода 1982-1986 г. е редовен докторант (тогава аспирант) в Института за изкуствознание при Българска академия на науките. През 1987 г. година защитава успешно дисертационен труд на тема “ Стенописната декорация на манастирските трапезарии в България (Функции и иконографска програма)” и бива назначена като „научен сътрудник” в същия институт. През 1993 г. с конкурс получава званието „Старши научен сътрудник II степен” (днес „доцент”) в същия институт, където работи до днес.

От 1. 06. 2002 г. е редовен доцент в Национална художествена академия. Същевременно продължава научната си работа като доцент на втори трудов договор (съвместител на половин щат) в Института за изследване на изкуствата при БАН.

Оттогава до днес преподава на студентите от специалност «Изкуствознание». Основните курсове, които преподава са: «История на западноевропейското средновековно изкуство», «Изкуството на европейския Ренесанс», «Изкуството на Втората българска държава», «Изкуството на християнския Изток», «Паметниците на

Константинопол», «Древноруско изкуство» и др. Преподавала е епизодично и в Нов български университет, както и в СУ «Климент Охридски».

През периода 2003-2015 г. под ръководството на доц. Пенкова са написали и успешно защитили дипломна работа 11 студента. Ръководила е няколко успешно защитили докторанти: двама в Национална художествена академия и двама от Института за изследване на изкуствата при БАН (В момента ръководи още трима, които са в процес на подготовка на дисертациите си).

Кандидатката е представила и списък на участията си в научни форуми у нас (16) и в чужбина (8). Ще вземем под внимание онези от тях, които са завършили с научни публикации.

За участие в конкурса Бисерка Пенкова е представила 35 научни публикации, които се отнасят към обявената в конкурса научна област и които са отпечатани в периода от 2002 г. – годината на хабилитирането на автора като „доцент” в НХА, – до днес. Към тях са добавени още 8 рецензии за научни трудове, публикувани в реномирани научни издания, както и съставителство и научна редакция на 6 специализирани издания. Назовани са и колективните научни проекти, които кандидатката е ръководила.

Трудовете, публикувани преди 2002 г. (годината на хабилитирането на Бисерка Пенкова като доцент в НХА) не са обект на настоящата рецензия, въпреки, че съм убедена, че в хода на процедурата за професор неизбежно се вземат под внимание всички трудове на кандидата, а не само публикуваните през последните 14 години.

Хабилитационен труд

Всъщност, основният хабилитационен труд, озаглавен „Боянската църква – архитектура и стенописи.” 2015 г. е представен в ръкопис. И тъй като Правилникът на НХА не изисква представянето на отпечатана книга, ще вземем под внимание приносите на представения в ръкопис хабилитационен труд – 358 страници.

Считам за необходимо да отбележа, че различни теми, свързани с живописната украса на Боянската църква са разглеждани в редица публикации на доц. Пенкова от 2003 г. до днес (някои от които след участие в научни форуми у нас и в чужбина).

Тук веднага трябва да напомня, че въпреки широката популярност на Боянските стенописи и тяхното значение за историята на българското средновековно изкуство, *единствената* монография за тях принадлежи на световноизвестния специалист по средновековна живопис Андре Грабар (който живее известно време в България през 20-те години на XX век.).¹ Монографията на А. Грабар „Боянската църква” (София, 1924 г.) е преиздадена с цветни илюстрации през 1978 г. През 1994 г. по случай седемдесет годишнината от издаването на монографията на А. Грабар за Боянската църква бе проведена научна конференция, чиито материали са публикувани в специален брой на сп. «Проблеми на изкуството» (1995. № 1). Друга международна конференция, посветена на 750-годишнината от обновяването на църквата и 30 години от включването ѝ в Листата на световното наследство на ЮНЕСКО, се състоя през 2010 г. (15–18 април).

През всички тези години най-много изследвания от редица български учени са публикувани върху иконографската програма на църквата, иконографията и смисъла на отделни изображения. По отношение на методологията в изследванията на по-младите изкуствоведи доминира функционалният анализ. Като особено успешен пример бих посочила и някои трудове на Бисерка Пенкова, която дава своя принос за изследване на живописната украса на различните по предназначение и функция църковни сгради. Такава е поредицата статии на същата авторка, посветени на нерешени и неизследвани проблеми на Боянската църква, отпечатани у нас и в чужбина. Такива са, например, следните ѝ статии: „О системе декорации фресок XII в. в Боянской церкви” (2002), „Към иконографията на евангелистите в Боянската църква” (2003), „Христос Вседържител в купола на Боянската църква”, (2003), „К вопросу об иконографии росписей в куполе Боянской церкви”(2005), „Чудото на св. Никола с килима в Боянската църква” (2007), „По-старите слоеве на стенната живопис в Бояна – нови данни след последната реставрация” (в съавторство, 2008), „Образът на св. Йоан Рилски в Боянската църква” (2009), „Св. Йоан Рилски в Боянската църква – иконография и археология” (2011), „Композицията Успение Богородично в Боянската

¹ Вж. Е. Бакалова. Андре Грабар. От „командирован учител” в Археологическия музей в София до член на Френската академия. „Пътепис” на една научна кариера. – В: След пожара в Русия. Руската емигрантска литература и изкуство в европейски контекст. Научно и културно наследство на руската диаспора в България (1920-1940). Велико Търново 2012, с. 91-110.

църква. Един забравен смисъл.” (2011), „Към източниците на стила на стенописите от 1259 г. в Боянската църква” (2011),), „Неизвестен текст от сцената с ръкополагането на св. Никола в Боянската църква.”(в съавторство, 2013 г.), „Светите апостоли Константин и Елена във фреските на Боянската църква” (2010), „Дванадесет годишният Христос сред книжниците в храма” (2015).

Специално изброявам тези публикации на Бисерка Пенкова, за да подчертая, че тези 13 публикации дават достатъчно ясна представа както за проблематиката, така и за методологията на изследванията, обобщени в хабилитационния труд на авторката.

Държа да отбележа още една важна инициатива на Бисерка Пенкова. През 2010 г. тя организира в София международна научна конференция, озаглавена „Боянската църква между Изтока и Запада в изкуството на християнска Европа” по повод 30 години от вписването на паметника в Листата на световното наследство. Разбира се, със сътрудничеството на различни институции като Национална художествена академия (където, всъщност се проведе конференцията), Институт за изкуствознание при БАН, Фонд „Научни изследвания” и др. Особено важен е фактът, че представените на тази конференция доклади безспорно дават много нови сведения както за историята на региона и главните действащи лица, представени в стенописите на църквата. Специално внимание бе отделено на надписите, ктиторските портрети, житийния цикъл на св. Никола и др. Специално място бе отделено на стиловите особености на стенописите, като Бисерка Пенкова разгледа подробно въпроса за това, какво са познавали „Боянските майстори”, кои са били те и какви са връзките им с византийските паметници от XIII век. Напомням, че както идеята, така и реализацията на тази конференция и отпечатването на сборник с докладите са дело на доц. Пенкова.²

Разгледаните до тук публикации на доц. Пенкова са включени по един или друг начин в хабилитационния ѝ труд. Но той е структуриран като пълноценна монография и включва още много проблеми. Специално внимание е отделено на архитектурата, на първия слой стенописи от XII век, на стенописите в „долната църква” св. Никола и „горната църква” св. Пантелеймон и отново – на художествения контекст на Боянските стенописи. С това бих искала да подчертая, че по проблематика и

² Вж. по-подробно Е. Бакалова. „Заклучително слово” – В: Боянската църква между Изтока и Запада в изкуството на християнска Европа. Под ред. На Б. Пенкова. София 2011, 262-270.

значимост **представеният хабилитационен труд напълно отговаря на изискванията за научното звание „професор“.**

Други публикации:

_____Извън изследванията върху стенописите на Боянската църква Бисерка Пенкова има и други публикации в периода 2002-2016 г., които могат да бъдат обединени в няколко проблемни кръга:

1. Публикация на новооткрити, непроучени или слабо проучени стенописни паметници на средновековното изкуство у нас: „Образът на св. Патапий в новооткритите стенописи от XII в. в гробищната църква в град Рила”(2001), „Някои тематични особености на фреските в църквата „Св. Богородица Петричка” в Асеновата крепост”(на руски език 2012 г.), „A newly-found fresco of the Visitation in the Saint John Chapel in Asenovgrad” (на английски език 2012 г.), „Стенописи от тринадесети век в Южна България в светлината на най-новите проучвания”(на английски език 2012 г.).

2. По-многобройни са изследванията, посветени на определени проблеми в паметниците на поствизантийското изкуство у нас: „Към христологичната символика на перлите в една поствизантийска икона” (2002), „Към иконографията на сцената „Притчата за разумните и неразумните девии” в поствизантийското изкуство.”(2005), „Арбанашкият Страшен съд от XVII в. от Националния исторически музей в София.”(2006), „Христовата генеалогия в търновската църква на апостолите Петър и Павел.” (2007), „Двустранна икона на св. Георги и неговите родители от Несебър” (2009), „Към идейния контекст на Страшния съд в българските паметници от XVI-XVII век. Съпътстващи теми” (2010), „Образите на старозаветни жени в стенописите на църквата „Св. Ап. Петър и Павел” във Велико Търново (2010), „Иконата на Богородица Риториса от Роженския манастир” (2010).

3. С проблематиката на поствизантийското изкуство у нас е свързан и големият проект, ръководен от доц. Пенкова, който завършва с публикация на „Корпус на стенописите от XVII в. в България” (2012) – важно документално издание, което е ценен справочник за всички – специалисти и неспециалисти, - които се интересуват от историята на българското християнско изкуство.

Обща характеристика на приносите:

Хабилитационният труд, студиите и статиите на Бисерка Пенкова я очертават като автор безспорно много активен и отзивчив към актуални проблеми в онази сфера на историята на изкуството, която е основен обект на нейните научни изследвания. Главното, което характеризира според нас кандидата, е преди всичко задълбоченото познаване на цялостната християнска култура, но и обръщане към съвременните методи за нейното изследване. За нея е характерна респектиращата зоркост на издирвач, внимателно стъпващ по вече губещите се последни дири на явлението. Събраният, анализиран, систематизиран и публикуван от Бисерка Пенкова материал е сигурна основа за работата на всеки специалист. Няма публикация на Бисерка Пенкова, която да не носи новости и като фактология, и като интерпретация.

Много от публикациите на Бисерка Пенкова означават (вж. приложения списък на трудовете) задълбочено вглеждане в проблематиката на редица недостатъчно изследвани явления на християнската култура. Безспорни са приносите ѝ за изясняване на тяхната стойност като културни феномени. И така, усетът към актуалните тенденции в днешната хуманитаристика и широката професионална култура водят доц. Пенкова към използване на по-модерни интерпретативни стратегии. И точно в тази област според мен са някои от важните научни приноси на кандидата.

Значимостта на приносите на Бисерка Пенкова се определя от новата информация, прецизността и изчерпателността на анализа, от съвременните изследователски методи и широкия обхват на проблематиката. Подходът ѝ често пъти ни доближава до реконструкцията на културната ситуация, в която са били създадени изследваните художествени паметници. Разбира се, този подход изисква сериозна ерудиция и библиографска осведоменост. Подобна културологична реконструкция на достатъчно сложен идеологически контекст е не само изключително актуална за съвременната хуманитаристика като цяло, но е рядка в нашите изследвания и поради това особено ценна. Тези определено културоложки аспекти в научната дейност на кандидата дават интересни резултати.

Държа да подчертая, че като обем и качество научната продукция на Бисерка Пенкова определено отговаря на изискванията за научното звание „професор” и – надявам се, - в скоро време ще можем да четем и новата книга за Боянската църква.

Заклучение:

Изхождайки от обективните изисквания, предявявани към кандидатите за научното звание “професор” в рамките на обявената в конкурса научна специалност, намирам, че доцент Бисерка Димитрова Пенкова не само напълно отговаря на тези изисквания, но със своята квалификация и научни приноси определено издига авторитета на нашата хуманитаристика. Нещо повече. Нейните трудове отварят нови насоки в научното дирене и стимулират развитието на нашата наука за християнската култура като цяло.

Поради всичко това, предлагам на почитаемото жури да избере доцент д-р Бисерка Пенкова за професор.

София, 24.04.2016

Рецензент: Чл.-кор. Проф. Елка Бакалова - /П/
доктор на изкуствознанието